

ОРИГІНАЛЬНА МЕТАФОРА ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ОЧУДНЕННЯ

Статтю присвячено аналізу метафори як засобу реалізації очуднення у художньому тексті. Розглянуто різні підходи до визначення метафори. У статті досліджено концептуальну авторську (оригінальну) метафору, її оцінний та образний аспекти. Оригінальна метафора визначається як основоположний стилістичний засіб вираження очуднення. Виділено антропоцентричний і анімалістський аспекти як дві основні техніки очудненого зображення предметів і явищ.

Протягом останніх десятиліть розвитку лінгвістики фокус наукового інтересу змістився від опису специфіки мовних процесів до виявлення глибинних механізмів, які їх спричиняють. Лінгвістичні студії вийшли на якісно новий рівень дослідження одиниць мови і мовлення. У зв'язку з цим отримали поширення такі сучасні напрями лінгвістичної науки, як когнітивна поетика і когнітивна лінгвістика [1-3]. Стрімкий розвиток вищезазначених галузей знання надав теоретико-методологічного підґрунтя для дослідження стилістичних одиниць художніх текстів як засобів естетичної об'єктивізації мисленнєвої діяльності автора та втілення художньої картини світу. Поява нової наукової парадигми – когнітивної лінгвістики – сприяла вивченню метафори як елемента мови і мислення.

У роботі очуднення досліджується як засіб вираження індивідуально-авторського сприйняття художньої картини світу. Очуднення – це універсальний стилістичний прийом, система нетрадиційних художніх засобів, що використовується автором з метою загострення уваги та емоцій читача до зображуваного сюжету, явища чи образу [4]. В аспекті когнітивного метафоричного підходу очуднення вперше розглядається як загальний когнітивний механізм, який дає можливість вивчати приховані явища, що відбуваються у свідомості людини і пов'язані з відображенням та осмисленням оточуючого середовища. Створені очудненням нові концепти мовної картини світу синтезують абстрактне і конкретне; вони є результатом взаємодії і пізнавальних процесів, емпіричного досвіду, мовної компетенції індивіда.

В основі очуднення лежить оригінальна (авторська) метафора, яка порушує категоріальні кордони і сприяє формуванню незвичних, оригінальних смислових значень. Існує низка термінів, які використовуються для позначення художньої метафоричної номінації (художня, поетична, тропеїчна, індивідуальна, оригінальна, авторська, оригінально-авторська, творча) [5]. У дослідженні використовується термін авторська (оригінальна) метафора, оскільки він включає характеристики, властиві іншим термінам (наприклад, індивідуально-творчий характер, окказіональність). Ми ставимо за мету дослідити як прийом очуднення реалізується в художніх текстах через стилістичний засіб – метафору. Матеріалом дослідження є художні твори А. Сьюелл, Е. Хемінгуей та Р. Бредбері.

Ще з часів античності метафора як риторичний прийом та стилістичний троп привертала увагу вчених, філософів та ораторів, які розглядали її здебільшого в межах риторики. Класичним стало тлумачення метафори як імпліцитного порівняння метафоричного значення виразу з прямим, що ґрунтується на аналогії чи подібності. Метафора класифікується як фігура мовлення, стилістичний засіб на підставі порівняння. Як зазначає Н. Арутюнова, "зростання теоретичної цікавості стосовно метафори стимульоване збільшенням її присутності в різних видах текстів, починаючи з поетичного мовлення й публіцистики та закінчуючи мовами різних галузей наукового знання" [6: 31]. Отже, метафора поступово перетворювалася в лінгвістичній свідомості із тропу, поетичного засобу на засіб повсякденного життя людини, фундаментальну ознаку мови, спосіб мислення.

Переворотом наукової парадигми та якісно новим підходом до трактування метафори, яка до того часу розглядалася в межах субституційної теорії та інтеракційної теорії, запропонованої М. Блеком, стала когнітивна теорія концептуальної метафори Дж. Лакоффа та М. Джонсона, що з'явилась у другій половині ХХ ст. Згідно з цією теорією, метафора є використанням знака однієї концептуальної сфери на позначення складника іншої, притаманна повсякденній мові й мисленню людини, а не лише художньому мовленню, і керується набутиим у процесі спільної діяльності досвідом [7; 8]. **Актуальність дослідження** авторської метафори як засобу реалізації очуднення зумовлена її здатністю до відображення ситуацій художньої дійсності, зокрема до вербалізації фрагментів образної картини світу. Запропонована теорія реалізації очуднення видається перспективною для дослідження концептуальних явищ у художній літературі.

Когнітивне моделювання процесу очуднення передбачає виявлення співвідношення та взаємодії семантики очуднення і знань, що лежать в їх основі. Ці знання представлені у вигляді уявлень, образів, концептів. Варто зазначити, що автори теорії концептуальної метафори розуміють метафору широко,

об'єднуючи під цим поняттям власне метафору (перенесення за подібністю), метонімію й такі її різновиди як синекдоха і металепис, а також гіперболу, літоту, синкретичні тропеїчні засоби тощо. Дж. Лакофф вважає, що у свідомості людей зберігається велика кількість конвенціональних образів навколишнього світу, на які, звісно, проєктуються особливості певного культурного середовища, до якого вони належать. Образи формуються на основі нашого досвіду і утворюють так звані образи-схеми (image schemas). Конвенціональні образи мають підсвідомий характер і не залежать від контексту. Такі образи є основою для утворення нових і сприяють розумінню старих значень [8].

Властивості і механізми очуднення потребують сукупності стилістичних засобів їхнього вираження в мові. На нашу думку, в основу очуднення покладено авторські концептуальні метафори, які поєднують конкретні та абстрактні сфери знань і сприяють розумінню образного значення очуднених предметів і явищ. Серед усіх можливих шляхів реалізації прийому очуднення домінуючими є метафоризація, гіперболізація, перифраз, авторське порівняння та частково метонімізація. Вони обумовлені здатністю свідомості людини до сприйняття та відображення явищ, предметів тощо за допомогою інших явищ або їх частин.

Автор, як творець тексту художнього твору, створює складне, багатозначне індивідуальне сприйняття об'єктів дійсності. Зображувані в художньому творі предмети, є частиною авторського концепту дійсності, вони дають можливість читачу ознайомитися зі світоглядом автора [9], який впливає на систему образів художнього твору, його композицію, семантичну структуру. Визначаючи місце метафори в системі образних засобів мови, варто наголосити, що метафора більш "вільна", ніж інші виразні засоби [10]. Як засіб реалізації очуднення, метафора виражає суперечливість вражень, відчуттів чи почуттів. В метафорі зіставлені об'єктивна, очуднена від людини дійсність і світ, вихід до безкінечних комбінаторних можливостей [6: 18].

Ми розуміємо метафору як перенесення імені на основі подібності об'єктів. Варто зазначити, що метафоричні переноси підпорядковуються досить чіткій закономірності й завжди здійснюються у чітко визначених напрямках, серед яких виокремлюються такі типи взаємодії концептуальних сфер: ПРЕДМЕТ→ПРЕДМЕТ; ПРЕДМЕТ→ЛЮДИНА; ПРЕДМЕТ→АБСТРАКТНЕ ПОНЯТТЯ; ТВАРИНА→ЛЮДИНА; РОСЛИНА→ЛЮДИНА; ЛЮДИНА→ЛЮДИНА тощо [7]. В основі метафоричного переносу лежить антропометричний погляд на світ – всі компоненти дійсності концептуалізуються й категоризуються з позиції людини у певній системі знань.

За даними проведених досліджень видається можливим виокремити дві основні техніки очуднення зображених об'єктів: антропоцентричний аспект (очуднений погляд людини, дитини) і анімалістський аспект (очуднений погляд тварини). Спочатку розглянемо анімалістський аспект. Зокрема, в оповіданні А. Сьюелл "Black Beauty" історію свого життя за задумом автора розповідає синяво-чорний жеребець. Оповідання від імені чотириноного героя дозволяє читачеві "приміряти" на себе кінську шкуру. За допомогою авторської метафори створюється очуднене розуміння звичного для людини поняття – поїзду: *"I shall never forget the first train that ran by. I was feeding quietly near the pales which separated the meadow from the railway, when I heard a smoke sound at a distance, and before I knew whence it came-with a rush and a clatter, and a puffing out of stroke-a long black train of something flew by, and was gone almost before I could draw my breath"* [11]. Концептуальна метафора ПОЇЗД як КЛУБОК ДИМУ яскраво виражає очуднене, деавтоматизоване сприйняття конем звичного людині поняття.

В оповіданні Е. Хемінгуей "The short happy life of Francis Macomber" під час полювання головних героїв розповідь ведеться від імені третьої особи – лева. Автор таким чином віддалено відкриває перед нами погляд тварини на певні речі, а саме відчуття болю, коли в нього потрапляє куля. Завдяки прийому очуднення письменник розкриває таємницю того, що відчував лев перед смертю: *"Then watching the object, not afraid, but hesitating before going down the bank to drink with such a thing opposite him, he saw a man figure detach itself from it <...> solid bullet that bit his flank and ripped in sudden hot scalding nausea through his stomach. He trotted, heavy, big-footed, swinging wounded full-bellied, through the trees toward the tall grass and cover, and the crash came again to go past him ripping the air apart. Then it crashed again and he felt the blow as it hit his lower ribs and ripped on through, blood sudden hot and frothy in his mouth, and he galloped toward the high grass where he could crouch and not be seen <...>"* [12]. Концептуальна метафора БІЛЬ – це СТРАХ виражає відчуття лева, коли його шкіру прострілює куля. Він відчуває, як вона тріщить і куля пронизує його внутрішні органи. Біль – це незвичне для нього усвідомлення загибелі.

У ході аналізу нам видається доцільним виокремити як об'єкти очудненого опису наступні семантичні макрополя: "ЛЮДИНА ТА ЇЇ ОЗНАКИ", "ПРИРОДА", "АБСТРАКТНІ і КОНКРЕТНІ ЯВИЩА". У семантичне макрополе "ЛЮДИНА ТА ЇЇ ОЗНАКИ" входить опис зовнішнього вигляду людини; здібності та інтелект; вік та досвід; характер; поведінка; психічний, фізичний стан людини, емоції, почуття. Семантичне макрополе "ПРИРОДА" включає описи природних явищ та інтер'єру. Семантичне макрополе "АБСТРАКТНІ і КОНКРЕТНІ ЯВИЩА" охоплює, як приклад, очуднене зображення таких понять, як смерть, кохання, добро, зло, краса, дитинство, радість.

Так, в оповіданні Р. Бредбері "The Dandelion Wine" концептуальна метафора КУЛЬБАБИ – це ЛЕВИ передає оригінально-авторське, очуднене сприйняття квітів: *Lions <...> stare, and they burn a hole in your*

retina <...>" [13]. Вищезгаданий уривок є не лише прикладом використання авторської метафори *dandelions were the lions* як засобу реалізації антропоцентричного аспекту очуднення. Варто зазначити, що автор вдається до прийому стилістичної конвергенції.

Конвергенція (термін, введений М. Ріффатером) – це акумулювання багатьох стилістичних прийомів та засобів, які виконують єдину стилістичну функцію [14]. Найчастіше під поняттям єдина стилістична функція опису розуміють використання засобів різних рівнів: логічних, синтаксичних, фонетичних [1: 81]. Конвергенція виражена оригінальною розгорнутою метафорою, паралельними конструкціями. Більше того, слова *dandelions* і *lions* мають спільну морфему – *lion*. Тобто, звичайні квіти порівнюються з левами на основі етимології їх назв.

Авторська концептуальна метафора КУЛЬБАБИ – ДИТИНСТВО – це оригінальний засіб передати ставлення головного героя до незабутнього дитинства, з яким було пов'язане виготовлення кульбабового вина: *"Hold summer in your hand, pour summer in a glass, a tiny glass of course; change the season in your veins by raising glass to lip and titling summer in"* [13].

Один із найцікавіших випадків реалізації стилістичного прийому очуднення – погляд дітей на звичні нам абстрактні поняття: смерть, добро, дитинство, краса. Так, головний герой оповідання Р. Бредбері "The Playground", батько 3-річної дитини, бажаючи відгородити сина від знущань однолітків, перетворюється на маленького хлопчика і займає його місце. Він називає дитячий майданчик пеклом, а дітей – хитрими, жорстокими звірами: *"The playground was the hell. And no one in the hot, milling heap contradicted him"* [13].

За допомогою оригінальної авторської метафори автор демонструє негативне ставлення головного героя до дитинства, його страх і безвихідь. Іншим прикладом є зображення смерті в оповіданні "The Dandelion Wine": *"Death was the waxen effigy in the coffin when he was six and Great-grandfather passed away, looking like a great fallen vulture in his casket, silent, withdrawn...death was his little sister one morning when he awoke at the age of seven, looked into her crib, and saw her staring up at him with a blind, blue, fixed and frozen stare...death was the Lonely One, unseen, walking and standing behind trees, waiting in the country to come in...that was death"* [13]. Авторські метафори *death was the waxen effigy in the coffin*, *death was his little sister*, *death was the Lonely One* та концептуальна метафора СМЕРТЬ як ЖИВИЙ ОБ'ЄКТ створюють індивідуальний очуднений образ абстрактного поняття смерть очима дитини, яка не розуміла значення смерті, проте бачила її наслідки, а саме її неминучість і страх. Аналіз механізмів реалізації очуднення у творах Р. Бредбері показує, що найчастіше автор вдається до авторської метафори, метафори-загадки, авторського порівняння та гіперболи.

Отже, очуднення визначається як індивідуально-авторський прийом, що має концептуальний, а не лише стилістичний характер. Основним аргументом на користь таких уявлень є метафорична природа більшої частини абстрактної лексики та широке розповсюдження метафор, пов'язаних з безпосереднім досвідом людини. Залежно від художньої картини світу звичні поняття та явища очуднюються і деавтоматизуються.

Індивідуальне ставлення письменників до зображуваних предметів проявляється в назвах їх творів, в метафоричному описі абстрактних понять та явищ. Встановлено, що в основі очуднення лежить метафора-загадка, авторська (оригінальна) метафора. За даними проведених досліджень виділено дві основні техніки очуднення зображених об'єктів: антропоцентричний та анімалістський аспекти очуднення. **Перспективою для подальшого дослідження** є застосування порівняльного аналізу механізмів реалізації очуднення, а також отримання нових даних при комбінуванні творів американських та англійських письменників різних жанрів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Арнольд И. В. Интерпретация художественного текста : типы выдвижения и проблема экспрессивности / И. В. Арнольд // Экспрессивные средства английского языка. – Л. : ЛГПИ им. А. И. Герцена, 1975. – С. 11–20.
2. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
3. Тураева З. Я. Лингвистика текста / З. Я. Тураева. – М. : Просвещение, 1986. – 127 с.
4. Новикова М. Л. Остранение как основа образной языковой семантики и структуры художественного текста : [монография] / Марина Львовна Новикова. – М. : Изд.-во РУДН, 2005. – 307 с.
5. Grady J. Blending and metaphor / Grady J., Oakley T., and Coulson Sh. ; [ed. by R. W. Gibbs, Jr. and G. J. Steen] // Metaphor in Cognitive Linguistics. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publ. Co., 1999. – P. 101–124.
6. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс : вступ. статья / Н. Д. Арутюнова // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 5–32.
7. Лакофф Д. Метафоры, которыми мы живем : [пер. с англ.] / Д. Лакофф, М. Джонсон. – М. : Эдиториал УРСС, 2004. – 256 с.
8. Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor / G. Lakoff ; [ed. by A. Ortony] // Metaphor and Thought. – Cambridge : Cambridge University Press, 1993. – P. 203–251.
9. Новикова Н. М. Взаимодействие топонимической и антропоцентрической подструктур в структуре художественного текста / Н. М. Новикова / Художній текст в культурному, філологічному та лінгвістичному

- аспектах : [тези доповідей міжвузівської конференції]. – К. : Київський держ. пед. ін-т іноземних мов, 1991. – С. 49–51.
10. Оганьян А. М. Метафора как основной троп поэтической речи : автореф. дис. ... на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" [Электронный ресурс]. – М., 2006. – Режим доступа : <http://www.twirpx.com/file/672407/>.
 11. Sewell A. Black beauty / Anna Sewell. – К. : Знання, 2010. – 261 с.
 12. Hemingway E. The complete short stories of E. Hemingway / E. Hemingway. – Finca Vigia ed., 1998. – 650 p.
 13. Bradbury R. Short Stories / R. Bradbury. – М. : Raduga, 2001. – 228 p.
 14. Riffaterre M. Semiotics of poetry / M. Riffaterre. – Indiana University Press ed., 1978. – 224 p.

REFERENCES (TRASLATED & TRANSLITERATED)

1. Arnold I. V. Interpretatsiya khudozhestvennogo teksta : tipi vydvizheniya i problema ekspressivnosti [The interpretation of a Literary Text : Types of Foregrounding and the Problem of Expressiveness] / I. V. Arnold // Ekspressivnye sredstva angliyskogo yazyka [Expressive Means of the English Language]. – L. : LGPI im. A. I. Gertsena, 1975. – S. 11–20.
2. Selivanova O. O. Suchasna lingvistika : napryamiy ta problemy [Contemporary Linguistics : Aspects and Problems] / O. O. Selivanova. – Poltava : Dovkillya-K, 2008. – 712 s.
3. Turaeva Z. Ya. Lingvistika teksta [Text Linguistics] / Z. Ya. Turaeva. – М. : Prosveshchenie, 1986. – 127 s.
4. Novikova M. L. Ostranenie kak osnova obraznoy yazykovoy semantiki i struktury khudozhestvennogo teksta [Ostranenie as a Basis of Figurative Language Semantics and Structure of the Art Text] : [monografiya] / Marina L'vovna Novikova. – М. : Izd.-vo RUDN, 2005. – 307 s.
5. Grady J. Blending and metaphor / Grady J., Oakley T., and Coulson Sh. ; [ed. by R. W. Gibbs, Jr. and G. J. Steen] // Metaphor in Cognitive Linguistics. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjocymins Publ. Co., 1999. – P. 101–124.
6. Arutyunova N. D. Metafora i diskurs [The Metaphor and Discourse] : vstup. statya / N. D. Arutyunova // Teoriya metafory [The Metaphor Theory]. – М. : Progress, 1990. – S. 5–32.
7. Lakoff D. Metafory, kotorymi mi zhivem [Metaphors We Live by] : [per. s angl.] / D. Lakoff, M. Dzhonson. – М. : Editorial URSS, 2004. – 256 s.
8. Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor / G. Lakoff ; [ed. by A. Ortony] // Metaphor and Thought. – Cambridge : Cambridge University Press, 1993. – P. 203–251.
9. Novikova N. M. Vzaimodeystvie toponimicheskoy i antropotsentricheskoy podstruktur v strukture khudozhestvennogo teksta [Interaction of Toponymic and Anthropocentric Substructures in the Structure of a Literary Text] / N. M. Novikova / Khudozhniy tekst v kulturnomu, filologichnomu ta lingvistychnomu aspektakh [Text in the Cultural, Philological and Linguistic Aspects] : tezy dopovidey mizhvuzivskoi konferentsii. – К. : Kyivskiy derzh. ped. in-t inozemnykh mov, 1991. – S. 49–51.
10. Ogan'yan A. M. Metafora kak osnovnoy trop poeticheskoy rechi [Metaphor as the Basic Trope of the Poetic Speech] : avtoref. dis. na soiskanie nauch. stepeni kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 "Germanskije yazyki" [Elektronnyy resurs]. – М., 2006. – Rezhym dostupu : <http://www.twirpx.com/file/672407/>.
11. Sewell A. Black beauty / Anna Sewell. – К. : Znannia, 2010. – 261 s.
12. Hemingway E. The complete short stories of E. Hemingway / E. Hemingway. – Finca Vigia ed., 1998. – 650 p.
13. Bradbury R. Short Stories / R. Bradbury. – М. : Raduga, 2001. – 228 p.
14. Riffaterre M. Semiotics of poetry / M. Riffaterre. – Indiana University Press ed., 1978. – 224 p.

Матеріал надійшов до редакції 26.01. 2012 р.

Сингаевская А. В., Купчишина Ю. А. Оригинальная метафора как способ реализации остранения.

Статья посвящена анализу метафоры как средства реализации остранения в художественном тексте. В ней рассматриваются различные подходы к определению метафоры, в частности концептуальной авторской метафоры, ее оценочный и образный аспекты. В статье систематизированы основные свойства оригинальной метафоры. Авторская метафора определяется как основополагающее стилистическое средство выражения остранения. Выделены антропоцентрический и анималистский аспекты как две основные техники остраненного изображения предметов и явлений.

Syngaivs'ka A. V., Kupchyshyna Yu. A. The Original Metaphor as the Realization Device of the Defamiliarization.

This article deals with the analysis of metaphors as a means of implementing defamiliarization (ostranenie) in the literary text. The different linguistic approaches to the definitions of the metaphor are given. The conceptual original metaphor in particular, its evaluative and imaginative aspects are studied in the article. The basic properties of the original metaphor are systematized. The original metaphor is also defined as a fundamental stylistic means of expressing the defamiliarization notion. The human, nature, abstract and concrete notions are defined as the main objects of defamiliarization. The thorough attention is paid to the basic techniques of the defamiliarized objects: the anthropocentric and the animalistic aspects.